

1.2 Koopkrachtplaatjes: wat koop je er voor?

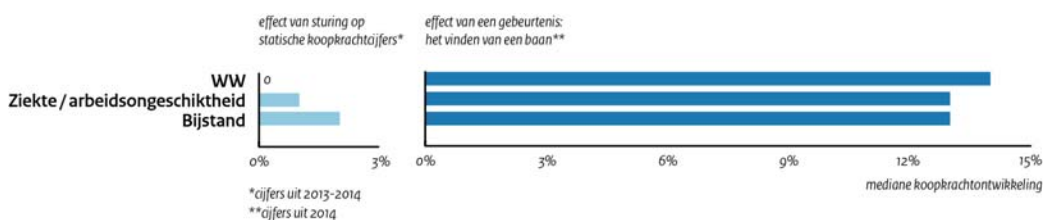
En natte westenwinden gieren van venijn
Dan vecht mijn land, mijn vlakke land¹⁰

Wij houden niet van ongelijkheid, zeggen we^{11,12}. Nederland is het land van Jan Tinbergen, de man die nooit de norm 1 tot 5 poneerde voor acceptabele beloningsverschillen, maar die er desondanks wel bekend door is¹³. Oog voor inkomensverschillen vind je niet alleen terug bij de uitgangspunten van de SER, maar ook in beleid – een solide begroting en een evenwichtige inkomensverdeling worden vaak in één adem genoemd in regeerakkoorden. En in de bouwstenen voor beleid: al bijna vijftig jaar produceert het CPB koopkrachtcijfers¹⁴, eerst alleen voor het fictieve huishouden van Jan Modaal, nu voor een baaierd aan groepen op basis van een representatieve steekproef. Doorrekeningen van verkiezingsprogramma's en regeerakkoorden presenteren koopkrachtcijfers, met de gini – een indicator voor inkomensongelijkheid - als laatste loot aan de stam. En er gaat geen jaar voorbij of koopkracht speelt een rol bij de debatten rond Prinsjesdag. Veel aandacht en actie dus¹⁵, maar wat koop je ervoor?

Koopkrachtplaatjes: een stilleven

De koopkrachtplaatjes geven een gestileerde weergave van de werkelijkheid. Hoeveel hebben huishoudens volgend jaar meer of minder te besteden als economie en beleid zich conform plan ontwikkelen en er voor het overige niets verandert. In de koopkrachtplaatjes vind je geen baan, maak je nooit promotie, krijg je geen kinderen, ga je niet scheiden, ga je nooit met pensioen. Ook al zijn de (dynamische) effecten daarvan soms veel forser (zie figuur 1.5), in de plaatjes blijft alles bij het oude, behalve de economie en het kabinetsbeleid. Daarnaast consumeren we allemaal hetzelfde: een pakket dat een op een correspondeert met de samenstelling voor de consumentenprijsindex. Statistische koopkrachtplaatjes¹⁶ bieden beleidsmakers inzicht op hoofdlijnen, maar zijn minder geschikt voor de vertaling naar de privéportemonnee.

Figuur 1.5 Dynamische versus Statische Koopkrachteffecten

Bron: CBS

¹⁰Zie Brel, J., 1962, Mijn Vlakke Land. ([link](#)).

¹¹Zie Wout, C van 't, 2015, Pssst Wat verdient jij?, NRC. ([link](#)).

¹²Voor informatie over ongelijkheid in vermogen: zie Kooiman, T. en A Lejour, 2016, Vermogensongelijkheid in Nederland, 2006-2013, CPB Achtergronddocument. ([link](#)).

¹³Zie Akkerboom, B., 2015, Waar de komt de 'Tinbergennorm' 1:5 vandaan?, Me Justice. ([link](#)).

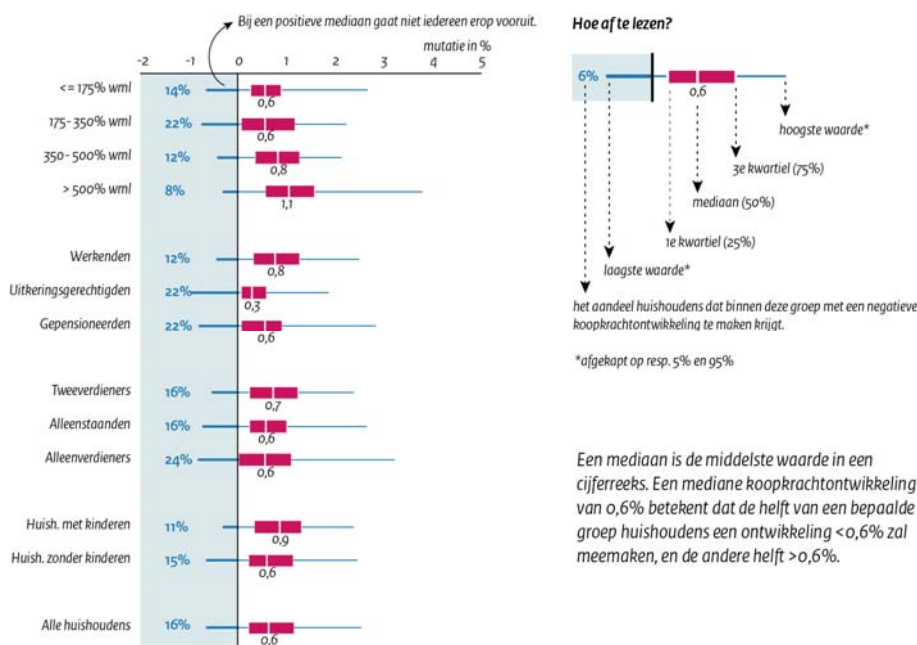
¹⁴Zie Zwiens, R, 2015, Koopkrachtplaatje 3.1, TPE Digitaal. ([link](#)).

¹⁵Met ingang van de huidige ramingsronde heeft het CPB zelfs een webpagina over de koopkrachtberekeningen ([link](#)).

¹⁶Zie Gielen, M. en M. Wilkens, 2014, Koopkracht, een kwestie van kwartjes, CPB Policy Brief ([link](#)).

Het CPB rapporteert de mediane ontwikkeling, dat wil zeggen dat de helft van de mensen in de groep er minder en de helft er meer op vooruitgaat dan het genoemde getal. Rond de mediane koopkrachtontwikkeling zit een (doorgaans forse) spreiding. Deze spreiding verschilt bovendien tussen de groepen. Een mediaan van 0,6% voor alle huishoudens in 2018 (zie onderste regel figuur 1.6) betekent niet dat alle huishoudens erop vooruitgaan. Zo'n 16% van de huishoudens gaat er toch op achteruit. Tegelijkertijd zijn er ook huishoudens die er meer dan 2% of zelfs 3% op vooruitgaan. De ambitie om iedereen erop vooruit te laten gaan is vaak veel duurder dan een mediaan van nul voor alle huishoudens in een koopkrachttabel. Deze spreiding is een tweede reden waarom het lastig is het cijfer in de tabel aan de eigen persoonlijke situatie te koppelen.

Figuur 1.6 Spreiding rond de mediaan: raming MEV 2018

De koopkrachtraming is bovendien met flinke onzekerheid omgeven. Het ramen van de contractloonontwikkeling, de inflatie en de nominale zorgpremie (drie belangrijke factoren) blijkt een uitdagende klus, en uitdagender naarmate het verder in de tijd vooruit is (zie figuur 1.10). In het lopende jaar (in de figuur 2017) is de onzekerheid kleiner omdat de loonontwikkeling, de inflatie en de zorgpremie dan al voor een belangrijk deel bekend zijn. Deze ramingsfouten zijn een derde reden dat het mensen in de praktijk beter of slechter afgaat dan verwacht met Prinsjesdag.

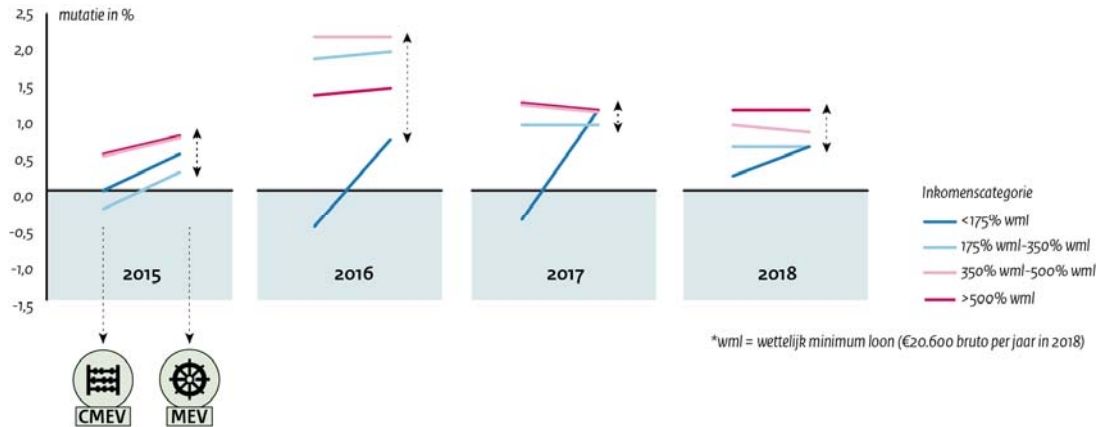
Het finetunen van de koopkracht

De koopkracht speelt een belangrijke rol bij budgettaire hoogtepunten, of het nu verkiezingsprogramma's, regeerakkoorden of Prinsjesdag betreft. Naast het bijsturen van het algemene koopkrachtbeeld (de mediaan), richt een belangrijk deel van de besluitvorming zich op de vraag of de koopkracht zich evenwichtig ontwikkelt voor de verschillende bevolkingsgroepen. Wat evenwichtig is en naar welke groepen gekeken wordt,

hangt af van politieke opvattingen. Het is dan ook geen wonder dat de koopkrachttabellen een groot aantal groepen in beeld brengen, gerangschikt naar inkomensniveau, bronnen van inkomen en gezinssamenstelling. Het is tegen die achtergrond ook geen wonder dat Nederland een eenvoudig gestroomlijnd stelsel van belastingen, premies, toeslagen en subsidies wel met de mond belijdt, maar niet gemakkelijk realiseert. Als je de koopkrachtcijfers voor en na besluitvorming vergelijkt, vallen twee zaken op¹⁷.

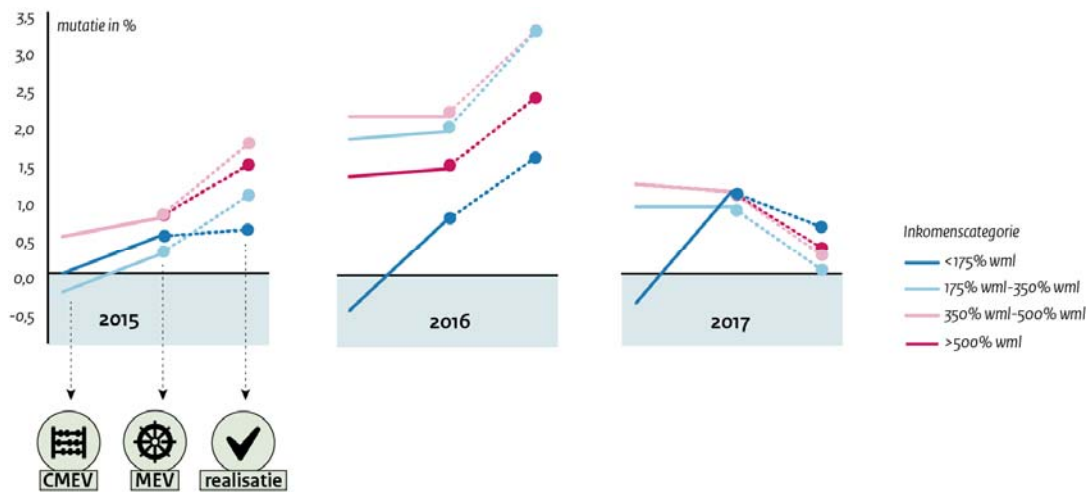
Herverdeling van koopkrachteffecten snijdt hout. De spreiding in koopkracht tussen de groepen wordt veelal verkleind (zie figuur 1.7).

Figuur 1.7 Het verkleinen van de spreiding: mediane koopkracht, 2015-2018, CMEV versus MEV

En vaak met succes. Groepen waarvoor beoogd werd dat zij er op Prinsjesdag het meeste op vooruitgaan (MEV), gaan er in de realisatie ook echt het meeste op vooruit (figuur 1.8). En de spreiding wordt inderdaad beperkt.

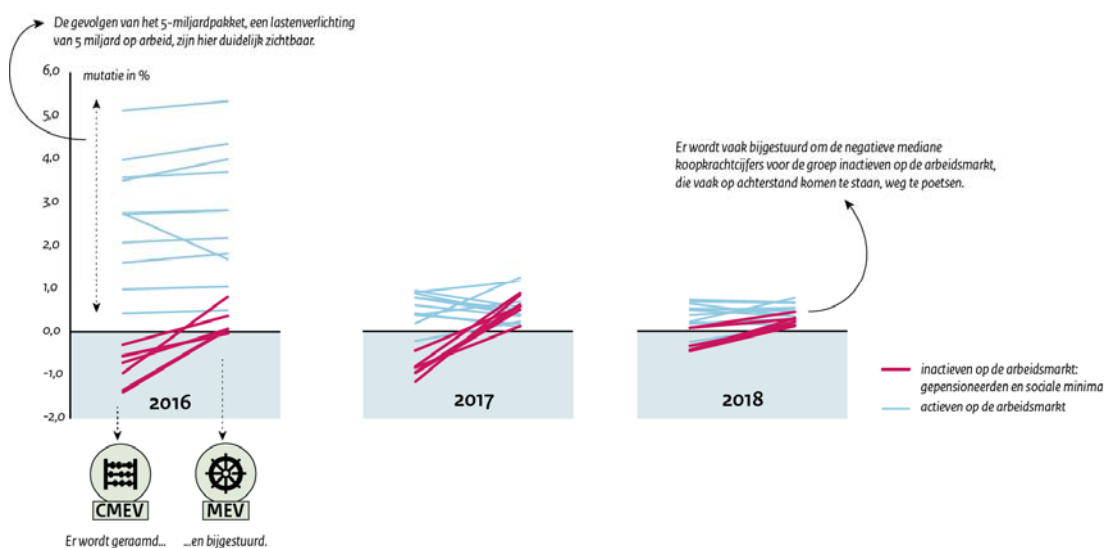
Figuur 1.8 Spreiding mediane koopkracht, 2015-2018, CMEV, MEV en realisatie

¹⁷ Hier geïllustreerd aan de hand van Prinsjesdag: cMEV is vóór besluitvorming, MEV is na besluitvorming.

Het sturen op precieze uitkomsten gaat voorbij aan de vele onzekerheden rond koopkracht en kent een prijs: complexiteit. De besluitvorming beoogt met beperkte budgettaire middelen een evenwichtig koopkrachtbeeld te genereren. Frequente rekenrondes tijdens de formatie en Prinsjesdagbesluitvorming zijn het resultaat. Tijdens de evaluatie van 'Keuzes in kaart' pleitten partijen voor een derde (extra) rekenronde voor de koopkracht. Een blik op de koopkrachttabellen in 'Keuzes in kaart', de overzichten van voorbeeldhuishoudens in de stukken van het ministerie van SZW en de standaard koopkrachttabellen van CEP en MEV suggereert dat daarbij een ondergrens van 0,0 wordt gehanteerd (figuur 1.9).¹⁸ In het licht van eerder genoemde ramingsonzekerheid is sturen op de nul opvallend (figuur 1.10).

Figuur 1.9 Het bijsturen op specifieke uitkomsten: voorbeeldhuishoudens

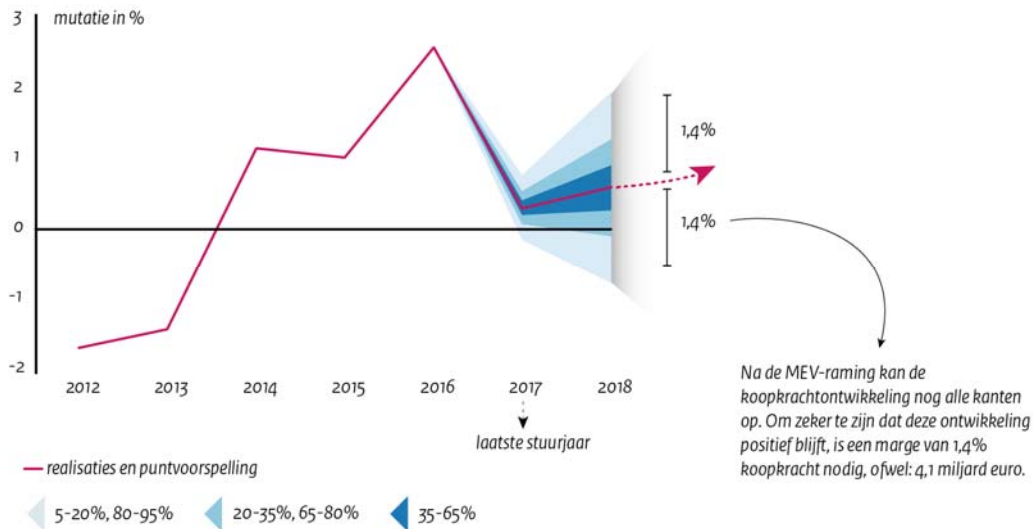

Als je er zeker van wilt zijn dat de mediane koopkrachtontwikkeling in 2018 minimaal gelijk is aan nul¹⁹, is een marge van circa 1,4% koopkracht nodig (kosten: 4,1 mld euro). Hoe preciezer de sturing, hoe nauwer de afstelling van tarieven, kortingen en toeslagen luistert. Een fijnmazige besluitvorming is het gevolg, blijkens de doorgaans flinke lijst beleidsmaatregelen ter toelichting op de koopkrachtontwikkeling, de introductie van nieuwe op- en afbouwpaden voor belastingkortingen en het telkenmale vertragen van ingroei- en afbouwpaden van ingezet beleid.

¹⁸ Resterende minnen lijken expliciet beoogd of wegens algehele budgettaire krapte onvermijdelijk.

¹⁹ Op basis van een 95%-betrouwbaarheidsinterval.

Figuur 1.10 Onzekerheid rond mediane statische koopkracht in de MEV 2018: de fanchart

Nederland Mijn Vlakke Land

Politici (en ambtenaren) besteden veel tijd en energie aan het bijsturen van de koopkracht. Bij de doorrekening van verkiezingsprogramma's, verkiezingsdebatten, formatie en de jaarlijkse Algemene Politieke Beschouwingen gaan de zeeën hoog over het onderwerp. Het nuchtere nieuws is dat gebeurtenissen als trouwen en kinderen krijgen veel bepalender kunnen zijn voor de beurs van Jan Modaal dan de uitkomsten in de statische koopkrachtplaatjes. Het streven naar een precieze uitkomst op tienden – zoals het wegpoetsen van minnen - verhoudt zich slecht tot de onzekerheid die onlosmakelijk is verbonden aan elke raming. Het goede nieuws is dat je met inzicht in koopkrachtcijfers kan bijdragen aan een gelijkmatiger inkomensverdeling, ook al heeft dat wel een prijs: een complex stelsel.